

Is het werkelijk Christus?

Niet alle verschijningen hoeven werkelijk religieuze ervaringen zijn. Een aanwezigheid van Christus is niet grijpbaar in die zin dat het empirisch aangetoond kan worden of dat een mens erover beschikken kan. Maar kan bijvoorbeeld een hallucinatie zo'n uitwerking hebben dat het een blijvende verbondenheid met Christus geeft? Berthilde van der Zwaag besluit deze slotreactie met haar eigen verschijningservaring.

Dezutter en Corveleyn vanuit de godsdienstpsychologie en Ganzevoort vanuit de praktische theologie geven waardevolle aanvullingen en verdere inzichten bij het interpreteren van hedendaagse verschijningservaringen. Deze aandacht voor het fenomeen vanuit andere vakgebieden, op sympathieke wijze beschreven, helpt bij de erkenning, de acceptatie en het begrijpen van deze ervaringen uit de praktijk van het leven. Daar ben ik heel dankbaar voor.

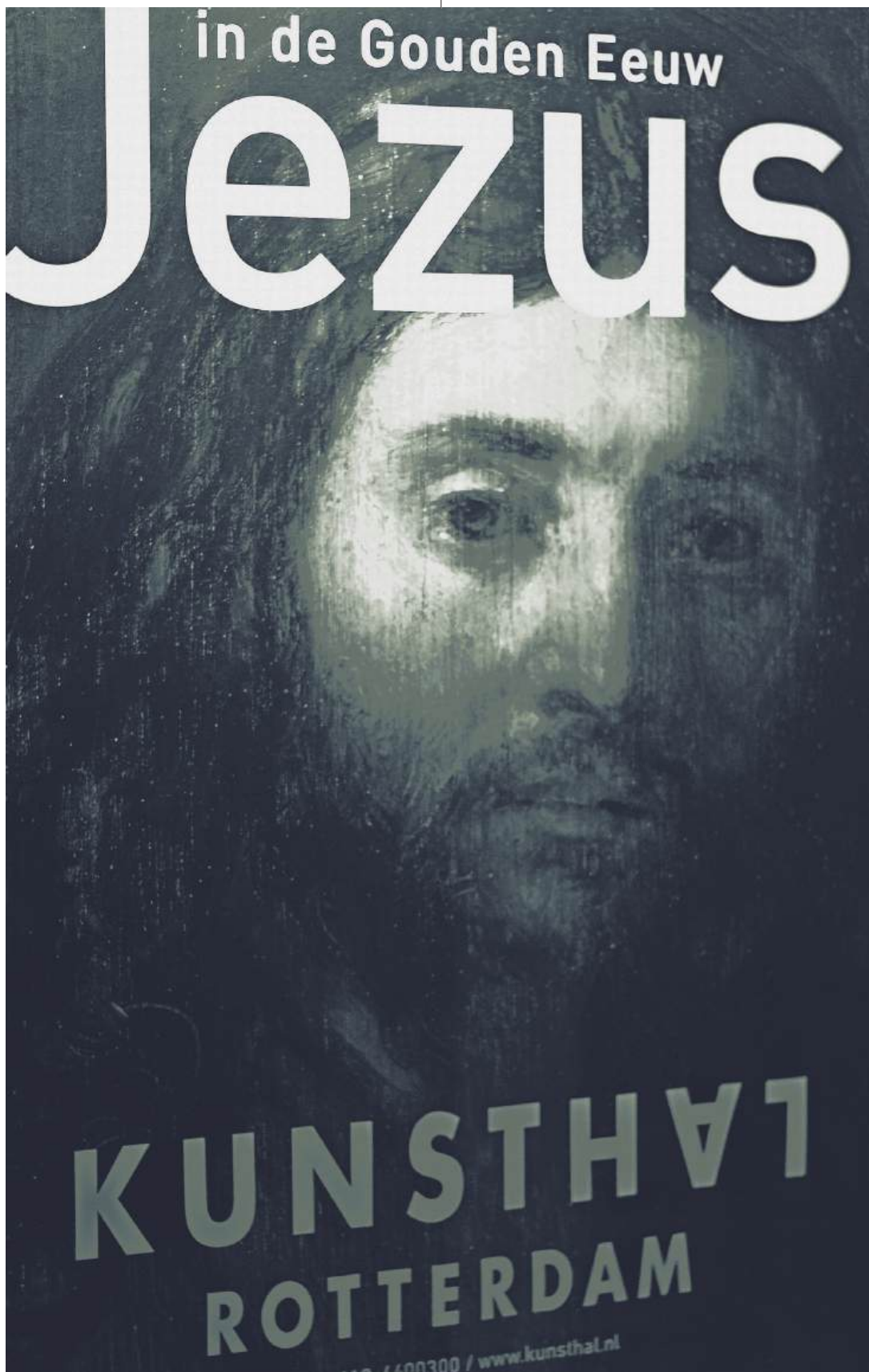
Op enkele punten heb ik echter een iets andere visie. Daar ga ik in dit afsluitende artikel op in. Het betreft vooral de principiële vraag of Christus werkelijk aanwezig is bij een verschijningservaring. Een ander punt is de vergelijking met een rouwende, zoals Vergote die maakt om het fenomeen van de verschijning te verduidelijken. Maar eerst enkele kleine aanvullingen.

Begeleiding

In de praktijk blijkt dat mensen soms op weerstand stuiten als ze hun ervaring vertellen. Dezutter en Corveleyn wijzen op het belang van het spreken over een verschijning: 'Zij zouden opgevangen moeten worden door de pastor/begeleider om erover te kunnen spreken. Door het gebruik van taal en het delen in de grotere geloofsgemeenschap kunnen ze verder betekenis geven aan de ervaring.'

De opvang kan eruit bestaan de ziener zijn of haar verhaal te laten vertellen. Vervolgens kan samen onderzocht worden op welke wijze de gebeurtenis aansluit bij de verschijningen die in de Bijbel beschreven staan en wat de betekenis kan zijn voor het leven van de betreffende persoon. Een verschijning sluit aan bij de situatie ▷

*Affiche Kunsthal Rotterdam
Foto René Rosmolen >*

waarin iemand zich bevindt. Wanneer men zich bewust is van problemen of emoties die op dat moment een rol speelden, kan meestal het verband gelegd worden tussen de situatie en de verschijning. Dat kan helpen om de ervaring te integreren in het leven. Het kan tot steun zijn in het te boven komen van een moeilijke tijd, in de geloofsontwikkeling en de relatie met God. Dat blijft levenslang van waarde.

Als het in de geloofsgemeenschap gedeeld wordt, kan de vraag opkomen waarom de een zoiets meemaakt en de ander niet. Het is belangrijk aan te geven dat mensen die een verschijning hebben meegemaakt geen betere

***De eenmalige ervaring
blijkt een leven lang
mee te gaan***

gelovigen zijn dan zij die dat niet hebben ervaren. In alle beschrijvingen klinkt de overtuiging dat het niet te maken heeft met eigen prestaties. In de beschrijvingen valt wel op dat de betrokken mensen hun crisis of levensvragen niet uit de weg gingen. Niet dat dit altijd een bewuste keuze was, sommigen zaten zo vast dat er geen uitweg meer was. Soms hebben zij zich vanuit hun diepe dal in een schreeuw of in stilte tot God gericht, ze zijn een kerk binnengegaan of in de Bijbel gaan lezen. Toch kan niet gezegd worden dat mensen die een dergelijke ervaring niet kennen op een verkeerde manier met het leven omgaan. Hulp van God hoeft niet altijd via een verschijning plaats te vinden.

Ganzevoort ziet het als 'een verantwoordelijkheid van pastores en geestelijk verzorgers

om mensen bij te staan als ze zoeken naar de betekenis van een dergelijke spirituele ervaring. Zo is er vaak sprake van crisissituaties of van een sterk verlangen naar spirituele groei. Juist in die situaties zou de pastor erop bedacht moeten zijn dat mensen intense ervaringen kunnen opdoen'.

Uit de praktijk blijkt inderdaad dat mensen graag over hun ervaring willen spreken wanneer zij openheid bemerken. Pastores en geestelijk verzorgers zouden in hun vraag naar de hulpbronnen meer specifiek kunnen zijn. Voorzichtig en vragenderwijs kan worden afgetaast of er behoefte is om een religieuze ervaring te delen. Omdat het vaak gebeurt in moeilijke periodes in iemands leven, kan een vraag als: 'Heeft u in deze moeilijke periode steun aan uw geloof gehad?' een opening zijn voor een gesprek. Met kennis over en erkenning van verschijningservaringen is een pastor ook in staat tot het stellen van theologisch inhoudelijke vragen die de ziener kunnen helpen naar de ervaring te kijken.

Ganzevoort gaat nog verder door te stellen dat een pastor zelfs 'een pastorale verantwoordelijkheid heeft in het stimuleren van de ontvankelijkheid' en 'ook een rol heeft in het scheppen van een verwachtingsruimte waarin zulke ervaringen mogelijk worden'. Prachtig!

Onderscheidingsvermogen

Inderdaad hoeven niet alle verschijningen werkelijk religieuze ervaringen zijn. Een dergelijke ervaring kan ook een bijwerking zijn van medicijnen of voortkomen uit een psychische stoornis. Dezutter en Corveleyn geven het ver-

helderende inzicht van de *common world* en *own world*. De verbetering van de levenskwaliteit en het feit dat de ervaring als uniek beleefd wordt, zijn ook criteria waarmee het gezonde van het pathologische kan worden onderscheiden. Een religieuze ervaring vervult de persoon met zoveel verwondering en eerbied, dat de gedachte aan nieuwe ervaringen niet opkomt. De eenmalige ervaring blijkt een leven lang mee te gaan.

De grens tussen gezond en pathologisch is overigens niet altijd scherp te trekken, dat geldt zowel voor het psychische als het religieuze leven. Maar wanneer blijkt dat een verschijning iemand in verwarring brengt of aanzet tot ethisch onverantwoord of schadelijk handelen, kan worden betwijfeld of er sprake was van een ervaring van Christus. De religieuze ervaring wordt gekenmerkt door een boodschap met een heldere inhoud en vaak een duidelijk ethisch karakter. De ervaring vervult mensen zodanig dat men er slechts met moeite over spreken kan. Ten slotte is de terugkeer naar het gewone leven een teken van een gezonde ervaring. Dikwijls leidt het tot een nieuwe beaming van het leven.

Niet uit verlangen

Dezutter en Corveleyn gaan in op het verlangen zoals zij dat in een van de voorbeelden uit mijn openingsartikel aanwezig zien. Deze vrouw riep, nadat ze een televisieprogramma over engelen had gezien, God en Jezus aan om hulp. Vervolgens geven Dezutter en Corveleyn de visie van Vergote weer, die stelt dat verschijningen 'gegrond zijn in sterk affectieve motiva-

ties zoals het verlangen om bovennatuurlijke personen te zien'. Vergote geeft het voorbeeld van een rouwende wiens bewustzijn 'bezet' is door de overledene. 'Deze intense betrokkenheid op de overledene kan de fysieke aanwezigheid laten ervaren. Het is een vluchtige, subjectieve perceptie veroorzaakt door de emotionele toestand van de rouwende persoon.'

Het waarnemen van overleden mensen is geen onderdeel van mijn onderzoek geweest,

Sommigen hadden in het geheel geen geloofsachtergrond en geen vertrouwdheid met Christus

maar de beschrijvingen van Christusverschijningen laten zien dat Vergotes vergelijking met een rouwende niet opgaat. Niemand was in die mate op Christus gericht als een rouwende op de geliefde met wie men heeft geleefd. Men was niet 'bezet' door Christus zoals een nabestaande dat kan zijn. De relatie met Christus was vóór de verschijningservaring niet zo intens, dat is veelal pas daarna ontstaan. Het volgende citaat van een van de respondenten beschrijft wat in vrijwel alle reacties naar voren komt:

'Vóór de ervaring was Jezus voor mij een hooggeplaatst iemand, ver weg van het alledaagse, meer een figuur in ideële zin. Nu is hij gewoner geworden, meer een broeder dan een afstandelijke heilige. Jezus is voor mij een metgezel geworden.'

Sommige respondenten hadden zelfs in het geheel geen geloofsachtergrond en geen ver-

trouwdheid met Christus. Ook de vrouw die de tv-uitzending had gezien, verlangde niet naar een verschijning. Ze riep God en Jezus om hulp, maar de verschijning verraste haar volkomen.

Verschijsningservaringen en de rede

Natuurlijk kan, zoals Ganzevoort voorstelt, in plaats van de waarheidsvraag, de vraag centraal komen te staan of, en zo ja, hoe de ervaring bijdraagt aan een waarachtig in het leven staan en aan een 'echte' relatie met God. Hij geeft mooie voorbeelden, die ook terug te vinden zijn in de ervaringsverhalen. Deze gevolgen van de verschijsningservaring geven al aan hoe belangrijk het gebeuren is geweest voor de zienaar. Toch is de waarheidsvraag te boeiend en te belangrijk om te negeren.

Daarom kijken we nu naar de principiële vraag of het waar kan zijn dat Christus werkelijk aanwezig is bij een verschijsningservaring. Is het mogelijk dat mensen in deze aardse werkelijkheid Christus zien? Omdat ik hier kort moet zijn, verwijs ik op deze plek naar de site van *Handelingen*, www.handelingen.com. Daar staat een uitvoeriger versie van dit artikel.

Zij die een verschijning hebben meegemaakt, zijn ervan overtuigd dat de gestalte, die zij interpreteren als Christus, vanuit een andere werkelijkheid hun leefwereld binnenkomt. Is deze stelligheid van de zieners een duiding van het feitelijk bestaan van een andere werkelijkheid en de aanwezigheid van Christus daarin? Of is het 'slechts' een geloofsuitspraak? Is de rede in staat iets te zeggen over het waarheids-

gehalte van de bewering? En wat is 'Christus zien'? Is dat per se een ontologische kwestie? Is dat per se een vraag naar het empirisch bestaan van God/Christus?

Waardevol bij deze vragen is het citaat van Brunner over het 'bestaan' van God, en de aandacht die Ganzevoort vraagt voor het gegeven dat er dingen zijn die ons overstijgen. Als mens moeten we de beperktheid van ons ken- en denkvermogen erkennen. James schrijft dat de mystieke ervaring inzicht geeft in dieptes van waarheid, die door het logisch verstand niet kunnen worden gepeild (James 2005). Hij zegt daarmee dat er kennis is die we, zonder dat de

Mensen met een verschijsningservaring gingen hun levensvragen niet uit de weg

rede er grip op heeft kunnen krijgen, moeten aanvaarden. Men wordt in het 'hart' geraakt, en het hart is zetel van andersoortige kennis en van emotie die niet via het denken gaat. (Stoker 2004). Ook Pascal noemt het kennen van God een zaak van het hart, niet van de filosofen. De traditie van de God der vaders berust op geloof en openbaring en niet op de menselijke rede.

Deze erkenning van de menselijke beperking om vanuit de rede over God en het transcendente te denken en te spreken, is een eerste vereiste. Maar daarna is er in wetenschappelijke zin toch wel iets te zeggen over de waarheidsvraag. Geloofskennis is affectieve kennis, maar hangt wel nauw samen met cognitieve

kennis. Het verstand maakt iets samenhangends van datgene waardoor we in het hart worden geraakt. Alleen daarna is er communicatie mogelijk over religieuze ervaringen. James houdt het voor mogelijk dat mystieke gevoelens hogere gezichtspunten zijn, vensters waardoor de geest uitziert op een wijdere en meer omvattende wereld. Het zou wel het meest juiste inzicht kunnen zijn in de zin van dit leven. Door ze als niet ter zake doende terzijde te schuiven, missen we een kans onze horizon te verbreden (James 2005). Die communicatie is dus belangrijk vanwege de critici die er ook in de theologie en in de kerk zijn, en vanwege de criteria ter onderscheiding.

Onderzoeksmethode

Ganzevoort stelt dat 'de waarheidsvraag niet wetenschappelijk te beantwoorden is'. Er kunnen inderdaad geen uitspraken worden gedaan in de zin van 'absoluut waar' en 'niet waar' met een zekerheid en geldigheid zoals die in de natuurwetenschappen gelden. Voor deze ervaringen is een andere onderzoeksmethode en doelstelling nodig en hebben we behoefte aan andere criteria. De insteek van de praktijkgeoriënteerde rationaliteit is een passende onderzoeksmethode in het gebied van de geesteswetenschappen. De rede staat dan niet tegenover het onderzoeksobject om dat te beoordelen; de onderzoeker probeert een ervaring die in de praktijk van het leven voorkomt, te begrijpen en er structuur in aan te brengen met behulp van de rede.

Een vorm van praktijk-georiënteerde rationa-

liteit is het presumptionisme dat het principe van redelijke aanvaarding hanteert. De stelregel van de redelijke aanvaarding luidt: 'het is redelijk beweringen als geloofwaardig te accepteren zonder er eerst redenen voor te geven, tenzij er redenen tegen worden aangevoerd' (Stoker 2004, 103). De ervaringen vanuit de praktijk kunnen daarom het object van het onderzoek zijn. Het doel is te komen tot een verantwoorde en redelijke uitspraak over de bewering van mensen dat ze Christus hebben gezien. Dan gaat het dus ook over het werkelijkheidsgehalte van de ervaring, niet alleen over de subjectieve beleving en de gevolgen ervan.

Hallucinatie of werkelijke aanwezigheid?

Dezutter en Corveleyn kijken bij hun interpretatie eerst naar de 'hallucinatie'. Een letterlijke uitleg van de definitie van de hallucinatie in de Diagnostic and Statistical Manual (DSM) leidt tot de conclusie dat een verschijning pathologisch is wanneer het een hallucinatie is. *Is het een hallucinatie?* Van Praag en Vergote beschouwen, aldus Dezutter en Corveleyn, een verschijningservaring niet per se als psychopathologisch, wel als hallucinatie. Bij een hallucinatie is er geen externe bron voor de waarneming. Vergote stelt dat er, net als in de droom, bij een verschijning 'geen grijpbaar object in de buitenwereld voorhanden is'. Van Praag ziet verschijningservaringen als 'een gemoedstoestand waarbij het symboolkarakter van het godsprincipe meer concrete vormen gaat aannemen, wat visuele representaties kan veroor- ➤

zaken'. De kernvraag bij dit alles is dus of de visuele representatie verwijst naar een externe bron. Kan er een echte aanwezigheid zijn uit een andere werkelijkheid? Kan Christus er zijn?

Mijns inziens is het belangrijk twee zaken te onderscheiden. Als iemand Christus ziet, op welke manier is dat dan Christus? Het gaat erom 'zien' (in de ervaring) te onderscheiden van het zien met de zintuigen. Uit de voorbeelden uit de praktijk blijkt dat het beeld dat men met de zintuigen waarneemt, het beeld kan zijn dat in het geheugen van de ziener aanwezig is. Het is het beeld dat men bewust of onbewust eerder heeft opgeslagen nadat men het heeft gezien als illustratie, in museum of film, of zich heeft gevormd bij verhalen. Dat is de reden waarom de verschijningsgedaante verschillen kan. Sommige mensen geven aan waar ze dit beeld hebben opgedaan, zoals de arts die een ets van Rembrandt noemt. Of dat altijd zo is, is niet te achterhalen, we zijn ons er meestal niet van bewust. Men kan soms achteraf de herkenning opmerken met behulp van de bron.

We staan nu eerst stil bij de vragen die hierdoor opgeroepen worden. Als de eigen beelden uit het geheugen waargenomen worden, is het dan wel een verschijning van Christus? En als de beelden zo divers zijn, wat is dan zijn werkelijke gedaante? Eerst kan opgemerkt worden dat ook in het Nieuwe Testament beschreven wordt dat Christus in verschillende gedaantes verschijnt. In het evangelie van Marcus, hoofdstuk 16 vers 12, wisselt hij in kort tijdsbestek

van gedaante. De andere evangelisten komen met heel andere beschrijvingen en ervaringen. In de geloofstraditie staan eveneens diverse vormen beschreven waarin een verschijning van Christus gestalte krijgt. Ook daarbij spelen kennelijk persoonlijke factoren een rol. We kunnen hieruit concluderen dat Christus niet werkelijk te zien is met onze ogen. Onze beelden zijn niet Christus, maar wat er in de loop van de interpretatiegeschiedenis van Christus geworden is. Christus geeft zich nooit volledig prijs en is door niemand in geen enkele periode in de geschiedenis volledig en afdoende in

***'Christus nam mijn hand vast.
Het was de ervaring van een
menselijke handdruk'***

kaart gebracht. Als we dat beseffen, weten we dat allerlei verbeeldingen ons een beeld van Christus hebben gegeven, we weten niet wat de echte werkelijkheid van Christus is. Daarmee beseffen we onze eerdergenoemde menselijke beperktheid. Geloofsmysterieën zijn niet te kennen en te beschrijven omdat ze ons kennen te boven gaan en aan onze uitdrukkingsmogelijkheden ontsnappen.

Na deze aandacht voor het beeld dat de ziener heeft waargenomen, kijken we naar het geheel van de ervaring. Zoals in de redactionele introductie van dit nummer al werd aangegeven, heb ik zelf een verschijningservaring gehad. Deze zal ik gebruiken ter illustratie.

Ik zag Christus in de gestalte van een mens, maar met een lichaam dat geen ruimte inneemt, stralend en doorschijnend als licht. Ik was me er niet van bewust dat ik dit beeld van Christus bij me droeg. Ik nam hem waar als de opgestane Christus. De verschijning sloot aan bij mijn verdriet om zijn diepe lijden en zijn sterven, zoals ik dat op dat moment las in het evangelie. Was het beeld, dat ik bij de verschijning waarnam, mijn voorstelling van Christus of paste Christus zich aan bij het beeld dat ik van hem had, of paste hij zich misschien zelfs aan bij het verdriet dat ik om hem had? Hij toonde zich aan mij als de 'niet-lijdende', de verheerlijkte Christus. Dat was de boodschap die hij mij heeft nagelaten. In mijn beleving was hij werkelijk bij mij. Was er werkelijk een grijpbaar object in de buitenwereld voorhanden? Ik stak mijn hand uit, maar ik wist tegelijk dat niet ik degene was die daartoe het initiatief had genomen, het was alsof mijn hand uitgestoken werd; ik werd daartoe uitgenodigd en geleid. Christus nam mijn hand vast. Het was de ervaring van een menselijke handdruk. Er ging veel troost en liefde van uit.

Dit heeft geleid tot een leven lang vertrouwen in Christus en de ervaring van een levenslange nabijheid van Christus. Is deze intimiteit mogelijk bij een hallucinatie? Bij een mystieke ervaring is dat mogelijk. Volgens James is een van de kenmerken van een mystieke ervaring dat 'het wilsvormen van de mens is opgeschort en dat men kan voelen door een hogere macht te worden vastgehouden' (James 2005, 282).

Dit is in tegenspraak met de visie van Vergote, als hij een verschijning vergelijkt met een droom waarbij er 'geen grijpbaar object in de buitenwereld voorhanden is'. Een aanwezigheid van Christus is inderdaad niet grijpbaar in die zin dat het empirisch aangetoond kan worden of dat een mens erover beschikken kan. Maar kan een lichamelijke voelbare aanwezigheid, die bij de ontvanger ook een lichamelijke handeling oproept, geproduceerd worden door processen in de psyche? Kan een hallucinatie zo'n uitwerking hebben dat het een blijvende verbondenheid met Christus geeft?

Misschien zijn er meer mogelijkheden dan het typeren van ervaringen ofwel als ontologische werkelijkheid ofwel als hallucinatie. ◁

* Zie www.handelingen.com voor een uitgebreidere versie van deze reactie.

Literatuur

- Bras, K.E. (1988). *Muziek van zuiver zwijgen. Een overzicht van de christelijke mystiek*. Kampen: Kok
- Brink, G. van den (1994). *Oriëntatie in de filosofie*. Deel 1 en deel 2. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Douven, K. (z.j., 5e druk 1988). *Het Christendom op weg naar de 21e eeuw. Van Christusbelijdenis tot Christuservaring*. Soest: eigen beheer.
- Duintjer, O.D. (2002). *Onuitputtelijk is de waarheid*. Budel: Damon.
- James, W. (1902; vert. uit het Engels, 5e druk 2005). *Vormen van religieuze ervaring. Een onderzoek naar het wezen van de mens*. Amsterdam: Abraxas.
- Stoker, W. (2004). *Is geloven redelijk?* Zoetermeer: Meinema.
- Stoker, W. (1990). 'Transcendentie' in de post-metafysica van O.D. Duintjer. In: *Cultuur als Partner van de Theologie. Opstellen over de relatie tussen de cultuur en godsdienstwijsbegeerte, aangeboden aan Prof.dr. G.E. Meuleman*. Kampen: Kok.
- Störig, H.J. (1959). *Geschiedenis van de filosofie. Een volledig overzicht van het wijsgerig denken van de oudste tijden af*. Deel 1. Utrecht etc.: Prisma-boeken.
- Zwaag, B. van der (2008). *Als Christus verschijnt. Christusverschijningen in deze tijd*. Kampen: Kok.